

Emberség az embertelenségben? Ujváry Gábor: Antiszemita zsidómentők? Hóman Bálint, Zsindely Ferenc, Makkai János, Mester Miklós és Kemény Gábor 1944-es szerepének előzményei. VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2024. 166 o.

Dévavári Zoltán

Ujváry Gábor legújabb kötete egy érzékeny, a magyar közéletet és közgondolkodást a mai napig tematizáló és megosztó témát jár körül. Már a főcímére is felkaphatja a fejét az olvasó. A témaválasztás ha nem is rendhagyónak, de abból a szempontból mindenképpen formabontónak tekinthető, hogy a szerző a releváns szakirodalom, a korabeli sajtótudósítások, valamint a parlamenti jegyzőkönyvek felhasználásával öt olyan, a magyar politikában hosszabb-rövidebb ideig fontos szerepet betöltő jobboldali, a tevékenységüket az utókor által máig vitatott és eltérően megítélő közéleti személy életútját mutatja be, akiknek neve a köztudatban összeforrt a 20. századi nagy magyar tragédiával, az antiszemizmussal és a magyar vészorszakkal.

Jelezzük: Ujváry munkájában az általa jelzett témafelvetéssel, majd annak vizsgálatával alapvetően a történészek és a társadalomtudósok egy jelentős rétegére mély hatást gyakorló Edward H. Carr brit történész, diplomata által kimunkált politikai realizmus nyomvonalán halad. Azt a nézőpontot képviseli, amely elutasítja a történelmet a kizárólag a jó és a rossz harcaként ábrázoló, a fekete vagy fehér szemléletre redukáló nézőpontot. A történész feladatát nem a múlt szeretetében vagy éppen gyűlöletében, hanem az attól való függetlenítésben, annak birtokbavételében és megértésében jelöli ki. Eszme- és politikatörténeti jellegű kötete bevezetőjében maga a szerző is világossá teszi: munkája fő célja az árnyalt látásmód előtérbe helyezésével az adott korszaknak – így különösen a sokszínű, megosztott magyar jobb-, illetve szélsőjobboldali politikának –, valamint az általa vizsgált személyek motivációinak és tetteinek a bemutatása, azok megértése. Ujváry tehát nem a jelenből kiindulva kívánja birtokba venni a múltat, hanem – s vállalásában ez az igazán nehéz feladat – térben és időben éppen magában a múltban elhelyezkedve, ugyanakkor az akkori történések következményének az ismeretében, kívülállóként, a távolságtartó józanság talaján állva kívánja megérteni és megértetni kötete öt szereplőjének gondolkodását, cselekedeteik alakulását, formálódását.

A szerző öt olyan életút döntő momentumát vizsgálja, amelyekben a szereplőket a hatalommal is járó politikai szerepvállalásuk mellett összekötötte az is, hogy a korabeli magyar belpolitikában mindannyian radikális változtatásokat kívántak, s ezért különféle indíttatásból anti-

szemita nézeteket hangoztattak. Ujváry a magyar antiszemitizmus közismert politikai és gazdasági ok-okozati összefüggéseinek tárgyalása után egyértelművé teszi azt is: azok, akik 1944 tavaszától az akkori Magyarországon vezető pozíciót vállaltak, gyakorlatilag a német megszálló hatóságok kollaboránsainak tekinthetők, mivel tisztségbe kerülésükkel, illetve helyben maradásukkal a valóságban és a gyakorlatban is elősegítették a megszálló hatalom által a magyar közigazgatásban véghezvitt elitcserét, s így önmaguk ugyancsak aktív részeseivé váltak az ezt követő borzalmaknak. A szerző éppen ezért tartja fontosnak annak a vizsgálatát, hogy – jelen esetben kötete szereplői, de tágabb értelemben az egész akkori elit tagjai – hogyan viselkedtek az adott helyzetben, a lelkiismeretükre hallgatva egyáltalán fel merték-e vállalni a megszállókkal szembeni ellenállást, ami nemcsak a jól fizető állásuk és egyéni jólétük, társadalmi presztízsük elvesztését eredményezhette, hanem a személyes szabadságukat, sőt az életüket is veszélybe sodorhatta.

Ujváry kötetében egyértelműen kijelölt keretek között dolgozva arra vállalkozik, hogy feltérképezze az adott személy antiszemita gondolkodásának formálódását, és fő tételeinek a körbejárásával megértesse azok logikáját, a magyar közéletre és törvénykezésre gyakorolt hatását. Végezetül minden esetben külön kitér az 1944 márciusa utáni cselekedetek számbavételére és értékelésére. Távoll áll tőle az ítékezés ambíciója, s nem válik az érzelmek rabjává sem: a száraz tények objektív értékelésével vonja le végkövetkeztetéseit. Az alábbiakban a kötet legfontosabb közléseit, értékeléseit kiragadva teszünk kísérletet annak átfogó bemutatására.

A könyv első szereplője Hóman Bálint, aki a vizsgált személyek közül 1942-ig a legnagyobb befolyással rendelkezett; 1932 és 1942 között kisebb megszakítással Magyarország vallás- és közoktatásügyi minisztere volt. Hóman 1919 után vált antiszemitává, amikor az ismert történeti előzményekkel összefüggésben, mint oly sokan a keresztény értelmiség tagjai közül, ő is arra az álláspontra helyezkedett, hogy a zsidóság a gazdasági és kulturális hatalom részbeni megszerzése után 1919-ben a politikai hatalmat is megkaparintotta. A szerző hangsúlyozza: Hóman antiszemizmusa alapjaiban azonban más volt, mint amit a holokauszt utáni ismereteink alapján a magyar társadalom egészét akkoriban megmérgező nézetrendszerrel feltételezünk: a nemzetiszocialista fajelméletet számos alkalommal bírálta, sőt elismerte a zsidók gazdasági képességeit és kulturáltságuk magasabb fokát is. Hóman szándéka elsősorban a gazdasági és kulturális életben túlzottnak vélt befolyásuk visszaszorítására irányult, s eredendően nem gondolt erőszakos, súlyos jogfosztást jelentő megoldásokra. Csakhogy – mutat rá erre Ujváry – nehezen lehet másként értékelni az állampolgári jogegyenlőséget sértő, a harmincas évek közepétől az egyetemeken és a főiskolákon a zsidók arányszámának a csökkentését szorgalmazó fellépését, valamint azt a tényt, hogy 1938-ban, majd 1939-

ben megszavazta előbb az első, majd a második zsidótörvényt. Ahogyan azt, hogy a politikai karrierjét 1932-ben indító Hómannak bár az 1920-ban meghozott numerus clausus (zárt szám) megszületésében nem volt szerepe, ugyanakkor annak 1933-tól bekövetkező szigorítása – Gömbös Gyula mellett – leginkább őt terheli. Az is kétségtelen tény, hogy az első két zsidótörvény előkészítésében személyesen is részt vett, s 1941. december 5-én ő nyújtotta be az országgyűlésnek az izraelita vallásfelekezet jogállásának szabályozásáról szóló, azt a törvényesből elismertté visszaminősítő 584. sz. törvényjavaslatot, amely hatályon kívül helyezte az 1895: XLII. törvénycikket, s ezzel az izraelita felekezet elveszítette intézményeinek és iskoláinak állami vagy közösségi támogatását. Életútja megítélésére nem vet jó fényt azt sem, hogy a háború kitörése után, a német sikerek árnyékában elsősorban külpolitikai megfontolásból – a magyar revíziós célok minél szélesebb körű teljesülése érdekében – a németekhez való alkalmazkodás szükségszerűségéből kiindulva kardoskodott a további antiszemita intézkedések meghozatala mellett. Az 1942 nyarától a politikától egyre inkább visszahúzódó Hóman nem volt a nemzetiszocialista rendszer híve, sőt nem kívánta a német társadalmi modell Magyarországra való átültetését, s mindenáron igyekezett megőrizni Magyarország belső függetlenségét. Ellentmondásosságához ugyanakkor hozzájárul az a tény, hogy bár 1942 elején már világosan látta, hogy mit is jelentene a németek győzelme Magyarország számára: azt, hogy a német *völkisch* Európában a magyarság még a saját hazájában is csupán megtűrt népelemnek számítana, ennek ellenére továbbra sem tudott németbarátságával szakítani. Csak 1944 tavaszán, az események sodrásában jutott el végül addig a kényszerű szembesülésig, amely lényegében ellentmondásokkal teli politikájának a csődjét jelentette. A német megszálláskor döbrent rá, hogy mit jelent a nemzetiszocialista Németországgal való külpolitikai kooperáción immár túlmutató, a belpolitikai szuverenitás részleges elvesztésével járó behódolás. 1944. március 27-én ezért kemény levélben tiltakozott Edmund Veessenmayernél a megszállás ellen, majd 1944 késő tavaszán számos zsidónak számító tudós és művész mentesítését kezdeményezte. Júniusban Sztójay miniszterelnöknek írt emlékeztetőjében a „*zsidókérdés megoldásában alkalmazott okatlanul brutális eljárást*” tette szóvá. Miután elolvasta az auschwitzi jegyzőkönyveket, előbb Serédi Jusztinián hercegprímást, majd 1944. július 10. körül Sztójajt kereste fel, hogy a zsidók sorsa felől érdeklődjön, és közbenjárjon „*a zsidó közéleti személyiségek mentesítése ügyében*”. Mindezek ellenére a végső konzekvenciák levonására továbbra is képtelen volt. Október 9-én ott látjuk a jobb- és szélsőjobboldali képviselőket tömörítő, a háború folytatását szorgalmazó Törvényhozók Nemzeti Szövetségében, s a nyilas csonka parlamentet Sopronba is követte. További sorsa közismert, ezért itt csupán Ujváry azon értékelését idézzük, miszerint Hóman a téves s olykor felet-

több káros nagypolitikai döntése miatt, a zsidókkal szembeni, védhetetlen intézkedése miatt, amelyeket 1944-ben részben igyekezett jóténni, sokszorosan megbűnhődött.

Zsindely Ferenc – aki Teleki Pál belső körébe tartozott, 1938-ban és 1939-ben a kultuszminisztériumi, majd 1939 és 1943 között a miniszterelnökség államtitkára, 1943 és 1944 között pedig a kereskedelmi és közlekedésügyi miniszteri tisztséget töltötte be – mint magas rangú kormánytisztviselő a kormány által benyújtott törvényjavaslatokhoz, így a három zsidótörvényhez is a nevét adta. Ujváry Zsindely gondolkodását a közelmúltban napvilágot látott naplója alapján mutatja be az olvasónak, rámutatva arra, hogy Zsindely helyeselte az egyértelműen „fajvédelmi” célokat megfogalmazó harmadik zsidótörvény meghozatalát, sőt a földreform- és az azzal is összefüggő zsidókérdésben a kormány politikáját egyenesen lagymatagnak tartotta, naplójában pedig számos alkalommal lesújtó véleményt fogalmazott meg Kállay Miklós miniszterelnökről is. 1942 júliusában örömmel és megkönnyebbüléssel nyugtázta, hogy a képviselőház után a felsőház is elfogadta a zsidók mezőgazdasági és erdőgazdasági ingatlanairól szóló, 1942. szeptember 6-án kihirdetett 1942: XV. törvénycikket. Bár már 1942 májusában mélyen elítélte a németeknek azt az ajánlatát, amely az akkori Magyarország területén tartózkodó galíciai származású munkaképes zsidók átvételére vonatkozott, s még 1944 februárjában is nyíltan kiállt a zsidóellenes törvények mellett. Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy 1944. március 19-ét követően a megszálló német hatóságok Zsindelynek vezető kormányzati pozíciót kínáltak fel, amelyet viszont ekkor már elutasított. Naplójából kiderül: döntésében a magyar érdekek képviseletének lehetetlenné válása mellett a németek által követelt további zsidóintézkedések elutasítása játszotta a főszerepet. 1944. április 7-én a zsidósággal szembeni korábbi nézeteit egyenesen felülbíráló bejegyzést tett, amikor arról a rádöbbenéséről írt, hogy *„[eddig] abban a hitben lehetett, hogy a zsidók többé-kevésbé jómódban élnek. A jómód szinte a zsidó faji vonások közé számított. Nem így áll a dolog. Sok proletárforma emberen látni a sárga csillagot.”* 1944 júliusában már elítélte a deportálást és az azt megelőző kegyetlenkedéseket, s egyenesen úgy fogalmazott, hogy egy napon ezért a szegényért és bűnért felelnie kell majd az országnak. A zsidómentésbe felesége, Tüdös Kára révén a nyilas hatalomátvétel után kapcsolódott be. A Vöröskereszt védelme alá helyezett Istenhagyó úti házukban, illetve a felesége gondjaira bízott Darányi-villában erdélyi menekülteket, zsidókat, rejtőzködő baloldaliakat és kommunistákat (Apró Antalné, Rajk László, Péter Gábor, Kovács István) szállásoltak el, s az ellátásukról is gondoskodtak. Bár 1945 után Apró Antalék közbenjárására elkerülte a népbírói eljárást, 1951-ben családjával együtt kitelepítették. Életútjának értékelésekor Ujváry Gábor arra helyezi a hangsúlyt, hogy Zsindely Ferenc bár antiszemita volt, de

a zsidókkal szembeni ellenszenvet sosem ragadtatta arra, hogy helyeselje azt, ami 1944. március 19-e után történt. A „régvi világ” embertelen helyzeteinek egyik emberséges képviselője volt. Arra is rámutat, hogy 1945 után sosem kísérelte meg addigi cselekedeteit magyarázni, relativizálni, naplójában nem találni nyomát öngazoló bejegyzéseknek sem. Felesége 2001-ben posztumusz kapta meg a Világ Igaza elismerést.

Makkai János a *Magyarság*, majd az 1934 végén indult *Uj Magyar-ság* újságírójaként szerzett magának ismertséget; 1935-ben országgyűlési képviselővé választották. 1936-tól az akkor alapított *Esti Újság* felelős szerkesztője lett, s annak élén maradt a német megszállásig. 1935 végétől határozottan követelte a zsidókérdés rendezését és a zsidóság visszaszorítását. 1937-ben *A háború utáni Magyarország* című kötetében foglalta össze először a magyar zsidóságról alkotott képét. Hóman Bálinthoz hasonlóan fő célként Magyarország társadalmi és gazdasági egyensúlyának a biztosítását, a keresztény magyarság polgárosítását fogalmazta meg. Úgy látta, hogy ennek útjában a magyar társadalom egészébe integrálódni képtelen zsidóság állt, amely csak a magyar polgári és középosztályllyal hajlandó házasodni, s mindez – véleménye szerint – nem a zsidóság asszimilálódását, hanem a magyar középosztály elzsidósodását eredményezi, ráadásul úgy, hogy míg az izraeliták számaránya az országban 4,7 százalék volt, addig a magánkapitalizmusban a személyi érdekeltységük 40 százalékot tett ki. Ezért tartotta szükségesnek azt, hogy a gazdasági és a szellemi foglalkozásokban a zsidóság számarányát húsz százalék alá csökkentő szabályozást fogadjanak el. Ilyen előzmények után az ő javaslatára felállított kormánypárti bizottságnak a tagjaként kapcsolódott be a zsidótörvény(ek) előkészítésébe, sőt a második zsidótörvény 1939. február 23-án kezdődő parlamenti vitájának kormánypárti előadói szerepét is elvállalta. Az erdélyi származású Makkai 1940 májusában Teleki Pál megbízásából utazott az Amerikai Egyesült Államokba, hogy az erdélyi kérdésben a magyar álláspont mellett fejtsen ki propagandát. 1940 karácsonyán már megváltozott emberként tért haza, s addigi látásmódja is átalakult. Bár az országgyűlés tagja maradt, a nagypolitikától visszavonult. 1941-ben már nem hitt a német győzelemben sem. Bár a zsidóságról alkotott véleménye ekkor még nem változott meg, kapcsolatba került Szilágyi Dénessel (1945-től Denis Silagi), majd támogatója lett az általa vezetett, magát zsidó nacionalistaként meghatározó cionista Zsidó Munkaközösségnek, amelynek egyik fő célkitűzése a zsidók Magyarországról történő kivándorlásának az elérése volt. 1942-ben Makkai vezetésével és Kállay Miklós miniszterelnök tudtával indították el a közvélemény objektív tájékoztatására a Magyar Szabadság Rádió nevű titkos adó műsorait. Ekkor már egyértelműen németellenes nézeteket vallott, az országnak a háborúból való kihátrálását szorgalmazta, s ennek a véleményének a legmagasabb körökben is kendőzetlenül adott hangot, sőt

személyesen interveniált Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszternél a Nagykátáról munkaszolgálatra behívott zsidók ügyében. Ugyanebben az évben jelentette meg *Urambátyám országa* című kötetét, majd a következő évben megjelent legnagyobb hatású könyve, a *Politika-isten rabságában*. Gondolkodásának az irányváltását jól mutatja, hogy négyszáz oldalas művében a zsidókérdést legfeljebb csak utalás szintjén említi meg, s addigi felvetéseit is inkább már bírálja, mintsem helyesli. Makkai tehát – mutat rá Ujváry – ezzel nemcsak saját addigi nézeteitől, hanem a nemzetiszocialista eszméktől is elhatárolódott, sőt egyenesen pár évvel azelőtti önmagát ostorozta. A német megszállást követően, 1944. április 3-án a Gestapo letartóztatta, s csak 1944. október 14-én szabadult. 1945-ben népbíróági eljárás indult ellene az első és a második zsidótörvény elfogadásában játszott szerepéért, valamint újságírói tevékenysége miatt. Makkai az ítélethirdetést nem várva meg, amerikai származású feleségének a segítségével az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, ahol teljes visszavonultságban élt. A zsidótörvények meghozatalában játszott szerepére élete végéig állandó keserűséggel emlékezett, azt sokszorosan megbánta.

A történelem szakos végzettségű, székely származású Mester Miklós Imrédy Béla támogatásával 1939-ben lett országgyűlési képviselő. A következő évben követte a kormánypártból kilépő Imrédyt a Magyar Megújulás Pártjába. Ujváry tanulmányában részletesen bemutatja Mester parlamenti felszólalásait; itt most csupán néhány momentumot ragadunk ki ezekből. 1940. novemberi felszólalásában például az európai zsidóságnak a háború utáni kitelepítéséről, az önálló zsidó állam létrehozásáról értekezve az erre történő intézményes felkészülést sürgette. Az 1942. június 5-én a zsidók mező- és erdőgazdasági ingatlanairól szóló törvényjavaslat tárgyalása során elmondott felszólalásában újólá a zsidóság kitelepítését szorgalmazva a fő kérdésnek azt tartotta, hogy mi történjék a magyarországi zsidósággal az önálló zsidó állam létrejöttéig. Kijelentette: a zsidóknak joguk van a megélhetésre, ugyanakkor nincs joguk a vagyongyűjtésre. 1942. november 11-én a zsidók neveléséről szólva annak a meglátásának adott hangot, hogy az általa asszimilálhatatlannak ítélt zsidóságnak saját iskolákban kell tanulnia, s ezzel lényegében a keresztény magyarok és az izraeliták elkülönítését szorgalmazta. Egy évvel később, 1943. december 3-án pedig úgy fogalmazott, hogy „*az 1919-es vörös diktatúra nem munkás-diktatúra. Zsidó parancsuralom volt.*” Eltekin-tünk Mester felszólalásainak további ismertetésétől, mivel megítélésünk szerint a fentebbi kiragadások is plasztikusan adják vissza antiszemita nézeteinek a lényegét. Nem tudni pontosan, hogy a zsidósággal kapcsolatos álláspontjai mikor és miért módosultak. Az egészen biztos, hogy 1944. március 21-én ismerkedett meg Komoly Ottóval, a Magyar Cionista Szövetség elnökével, akihez hamarosan már baráti szálak fűzték. 1944. április 30-án nevezték ki a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztéri-

um politikai államtitkárává, amely tisztségét egészen a nyilas hatalomátvételeig megőrizte. Kormányzati posztot vállalva korábbi elveit meghazudtolva, nyíltan és titokban egyaránt szembeszállva a zsidóellenes intézkedésekkel azokon segített, akiket nemrégiben még ki akart taszítani a nemzet testéből. Ezt az ellentmondást – nevesül azt, hogy éppen ő, aki addig a legvadabb antiszemita szólamokat hangoztatta, majd a borzalmakkal szembesülve teljes pálfordulást hajtott végre – Ujváry abban látja, hogy Mester *„éles szemmel és pontosan fölismerte, hogy mi történik körülötte, s éppen ezért nagyon is tudatosan tette azt, amit a lelkiismerete parancsolt”*. A magyar vézskorszak egyik fontos epizódja volt a minisztertanács 1944. június 21-i ülése, amelyen a zsidókérdésről tárgyaltak. Ezen előbb Jungerth-Arnóthy Mihály külügyminiszter-helyettes újólag figyelmeztetett a magyarországi zsidóság deportálása miatti nemzetközi közfelháborodásra, majd Mester egyenesen a hatalma csúcsán lévő Baky Lászlóval és Endre Lászlóval szembeszállva, a sérelmek azonnali orvoslását követelve kijelentette, hogy a zsidókérdést ki kell venni a Belügyminisztérium kezeléséből. Ennek következményeként Horthy Miklós június 26-án összehívta a koronatanácsot (a kormányzó részvételével tartott minisztertanácsot), amelyen a deportálások beszüntetését, Endre és Baky pozícióikból való eltávolítását javasolta. Mester ezután tömegesen kezdett el mentesítési igazolásokat kiadni. Igaz, bármelyik minisztérium kezdeményezhette a zsidótörvények hatálya alóli mentesítést, azonban ebben a kultuszárca járt az élen. Mai tudásunk szerint Mester közbenjárására mintegy tízezer ember került el a deportálást és az azzal járó biztos halált. A nyilas hatalomátvétel után bujkálásra kényszerülő Mestert 1945 után többször is őrizetbe vették. Mivel az üldözöttek közül sokan kiálltak mellette, a felelősségre vonást elkerülte, de az 1951-es kitelepítést már nem. Mester Miklós életútja Ujváry értékelése szerint a tanúságtétel arról, hogy kritikus helyzetekben miként lehet és kell – olykor korábbi énünket, eszméinket is meghazudtolva – cselekednünk, ha emberek szeretnénk maradni.

A tanulmánykötet záró írása, a Szálasi-kormány külügyminiszterének, a nyilas diktatúra létrejöttében meghatározó szerepet játszó Kemény Gábornak az életútját ismerteti. Kemény 1936-ban lett Mór szolgabírája. Bár az utókornak nincs tudomása antiszemita megnyilvánulásairól, az tény, hogy Szálasi egyik bizalmi embere volt, s mozgalmához is annak 1935-ös, a zsidókérdést is tartalmazó programja alapján csatlakozott, így nehezen hihető, hogy az adott időszakban ne viselkedett volna antiszemita-ként. 1939-ben a Nyilaskeresztes Párt politikai irodájának lett a vezetője, ugyanebben az évben nyolc hónapi fogházbüntetésre ítélték *„az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló vétségben”*. Szabadulása után a Nyilaskeresztes Párt, majd 1942 februárjától annak jogutódja, a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom –

alkalmazottja. 1941 szeptemberétől a párt egyik külügyi irányítója volt. 1943 májusától egy évig a keleti fronton harcolt, majd hazatérve a nyilasok és a német követség közötti kapcsolattartás felelőse, a nyilas hatalomátvételtől folytatott tárgyalások egyik kulcsfigurája lett. A nyilas hatalomátvétel után Szálasi egyik fő törekvése az volt, hogy a semleges országok ismerjék el kormányát, amit azonban azok a megmaradt budapesti zsidóság védelmezésének az igényével kötöttek össze. Az erről folytatott megbeszélésekben kapott kulcsszerepet Kemény, s a kezdeményezésére, majd Szálasi jóváhagyásával november első hetében szervezték meg a Duna pesti oldalán a Pozsonyi út és a Szent István park környékén a menlevéllel rendelkező zsidóknak az ún. nemzetközi gettót, majd november végén a többi Budapesten élő zsidóknak az ún. nagy gettót a VII. kerület belvárosi részében. Ujváry, Karsai László megállapítását idézve, azt mondja, hogy a fővárosi zsidóknak ezért volt nagyobb esélyük a túlélésre a nyilas uralom idején, mint vidéki hitsorosaiknak a Horthy által kinevezett Sztójay-kormány idején. Kemény zsidómentő tevékenységére nagy hatással volt felesége, a vöröskeresztes hölgyként tevékenykedő, osztrák és olasz báró családba született Elisabeth von Fuchs. Zsidómentő tevékenységét az is elősegítette, hogy Szálasi egyik legközelebbi bizalmasaként a nyilas vezetők körében is tekintélyre tett szert. November 11-én a semleges országok képviselőivel folytatott tárgyalásán kijelentette, hogy álláspontja szerint a zsidóság a magyar állam munkaerőjét képezi, s ezért Magyarország a zsidókat nem fogja deportálni. Történt mindez a németek kívánsága ellenére és Vajna Gábor nyilas belügyminiszternek a hatalomváltás után elmondott rádióbeszéde után, amelyben Vajna kijelentette, hogy a nyilas kormány a zsidókérdésben könyörtelen álláspontot képvisel, s nem ismeri el a zsidók javára kiállított menleveleket. Kemény a legtöbb esetben a valóságban is intézkedett a zsidókkal szembeni túlkapások, a védőútlevelel rendelkezők elhurcolásáról vagy zaklatásáról szóló diplomáciai jegyzékekben foglalt sérelmek ügyében. A háború után, 1946 februárjában zajlott Szálasi-per VI. rendű vádlottja lett. 1946. február 25-én az utolsó szó jogán mondott beszédében vállalta a felelősséget „*azért a végzetes politikáért, amelyet vakon követtem*”. Mentésére a zsidókérdésben tanúsított magatartást hozta fel. Kegyelmi kérvényét elutasították, és 1946. március 19-én kivégezték. Ujváry értékelése szerint Keménynek a nyilas hatalomátvétel előkészítésében játszott szerepe rendkívül kártékony és menthetetlen volt. A diktatúra vezető politikusaként saját hazájával és annak állampolgáraival szemben követett el megbocsáthatatlan cselekedeteket. Gonosztettek sorához asszisztált, ugyanakkor miniszterként mégis igyekezett mérsékelni az embertelenséget, és – ha többnyire csak kerülőúton, de – fellépett számos üldözött védelme érdekében is.

Ujváry Gábor tanulmánykötetében a magyar történelem egyik legtra-

gikusabb fejezetében fontos szerepet játszó életútjának döntő epizódját, az antiszemitizmushoz, a zsidósághoz való viszonyuk és a magyar vész-korszak kérdését járta körül, figyelmeztetve ezzel olvasóit arra is, hogy a jelenben, bő nyolc-kilenc évtized után újra egy olyan korban és egy olyan világban élünk, amikor veszélyesen letérve a józanság és a mértéktartás útjáról, az emberiség jelentős részének a közfelfogását ismételten a különböző szélsőséges végleteken elhelyezkedő eszmék, gondolatok határozzák meg.